

Márk Attila¹

A sepsibodoki unitárius egyházközség létrejötte és 19. századi története

A kálnoki unitárius anyaegyházközséghez tartozó sepsibodoki leányegyházközség történetének kezdete szorosan összefügg a helybeli református egyházközség életében az 1870-es évek derekán történetekkel. 1875. október elején Zayzon Farkas bodoki református lelkész lemondott lelkészi állásáról, és Sepsiszentgyörgyre költözve elfoglalta az akkoriban megnyílt felső leányiskola egyik tanítói állását.²

Mi készítette e lépésre a bodoki reformátusok által tisztelt és szeretett lelkészt? 1874–75 kedvezőtlen körülményei (jégverés, gyenge termés), a gabona árának jelentős csökkenése következtében a lelkészi jövedelme megcsappant, emellett Zayzon gyermekeit a városi iskolákba akarta járatni. De az eklézsia jegyzőkönyve szerint már voltak eltávozása előtt is gondok a közösség életében.

A távozó lelkész reményei azonban nem váltak be, ezért egykori gyülekezetének egy része megígérte, hogy vissza fogja vinni Bodokra, annál is inkább, mert az esperesi hivatal felkérte az 1875. évi adventi úrvacsora kiszolgáltatására Bodokon. Időközben a megüresedett és törvényesen meghirdetett papi állásra négy lelkész jelentkezett, azonban a választás után kiderült, hogy törvénytelen-ségek történtek. A jegyzőkönyv szerint az egyik rendellenesség az volt, hogy a

¹ MÁRK Attila (Brassó, 1967) árkosi kántor.

² ZAYZON Farkas, *Emlékirat* (Zayzon Géza által készített kivonat, 1941) számozatlan oldal, Bodoki Református Egyházközség Levéltára, irattári sz. nélkül. Zayzon Géza, Zayzon Farkas fia, 1875. szept. 7-én született Sepsiszentgyörgyön, a sepsiszentgyörgyi Református Mikó Kollégiumban érettségizett, 1893-ban mérnök Brassóban, 1901-ben áll. kultúrmérnök Miskolcon, 1941-ben készítette édesapja emlékiratának kivonatát Sepsiszentgyörgyön. (PÁLMAJ József, *Háromszék vármegye nemes családjai* [Sepsiszentgyörgy, 1901], 479.)

jelölőbizottságban az egyházközséget a törvényben előírt négy helyett csak két személy képviselte. E két személy közül egyik, Vas István, gróf Mikó Imre gazdasztje nem volt kepefizető tagja a közösségnek, tehát nem képviselhette volna azt. A jegyzőkönyv szerint mindez azért történt, mert Vas István testvérének fiát, Vas Lajost³ igyekezett megválasztatni Bodokon. A négy pályázó közül csak hárman jelentkeztek, meg lévén győződve, hogy a Vas Lajos választása elkerülhetetlen. A törvénytelenések miatt egy újabb választás elrendelését kérték a püspökségtől. Zayzon Farkast nem választották meg a bodokiak, emlékirata szerint a „hallatlan veszteségek, etetések, itatások miatt”.⁴ Vass Lajos lelkészt 1876 júniusában iktatta be hivatalába T. Kis Antal Sámuel főjegyző. A Zayzonnal tartó hívek közül „mintegy 70 lélek unitárius vallásra tért. Így keletkezett Bodokban az unitárius egyház. Egy tapintatos pap alatt ez meg nem történt volna”.⁵ A beiktatás utáni napon Henter Áron, Incze Ferencz és Ferencz János felkeresték a frissen beiktatott lelkészt, és bejelentették, hogy áttérnek az unitárius vallásra. (Az erről készült bizonyítványt később egy kivizsgálási iratcsomóhoz csatolták B jelzéssel a Sepsi-Miklósvár körüli unitárius esperesi levéltárban.⁶)

Az esperesi levéltárban van egy A betűvel jelzett irat, amely az unitárius vallásra térni szándékozó egyének nevét és a vallásukról való lemondásukat tartalmazza, és amelyet a Vass Lajos lelkész előtt való második jelentkezés után készítettek.⁷

Mivel az unitárius vallásra átállt egyének nem gondolhattak saját, önálló egyházközség alapítására, felkeresték Ütő Dániel kálnoki unitárius lelkészt. Az első találkozás július 5-én történt meg, Ütő Dániel lelkész ennek hatására levelet intézett a bodoki lelkésztársának. Ezt a levelet a július 8-án tartott gyűlésben vitták meg a bodoki református atyafiak. „Az előterjesztésre elhatározottat hosszas vita után hogy a vallást változtatott egyének s azoknak gyermekik... elhalálózások alkalmával a harangozás 10 forintért történend, az is úgy hogy a meg állított díj előre lefizetendő, addig a harangozás meg nem történhetik.”⁸ A határozatot felterjesztették az espereshez.

³ A levéltári forrásokban a név mindkét változata – Vas, Vass – megjelenik.

⁴ ZAYZON, *Emlékirat*.

⁵ Uo.

⁶ A sepsi-miklósvári esperesi levéltár töredéke, a Brassói Unitárius Egyházközség Levéltárában található.

⁷ Uo.

⁸ *A bodoki ev. ref. egyház határozati jegyzőkönyve 1874-től*, 3-ik kötet, irattári sz.: I/21., 54.

Az átállást választó bodoki hívek még aznap részt vettek Kálnokon az unitárius presbitérium gyűlésén, amelyen a bodoki atyafiak aláírással megpecsételt átállási szándékukat jegyzőkönyvileg megörökítették.⁹ Kiss Mihály háromszéki esperes 1876. július 18-án értesítette az Egyházi Képviselő Tanácsot a bodokiak unitárius vallásra való áttéréséről.¹⁰

Vas Lajos református lelkész levélben fordult püspökéhez az esettel kapcsolatban. Kiss Mihály¹¹ unitárius esperes 1876. július 30-án kapta kézhez Kolozsvárról azt a levelet, amelyhez mellékelték a református püspök átiratát a bodokiak állítólagos törvénytelen átállásával kapcsolatban. Ő ezt augusztus 4-én továbbította Kálnokra Ütő Dániel lelkésznek, felszólítva őt, hogy nyolc nap alatt feleljen rá.¹² 1876. augusztus 13-án a kálnoki unitárius lelkész levélben magyarázatot fűzött a történetekhez, soraiból újabb részletek derülnek ki az átállásokról.¹³ Az eset vizsgálati dokumentumaihoz mellékelték C jelzés alatt az augusztus 13-án megírt bizonyítványt.¹⁴ A kálnoki lelkész levelét az esperes másnap, augusztus 14-én továbbította Kolozsvárra.¹⁵ Közben augusztus 6-án a bodoki református egyházközségnél, mivel az áttértek között presbiterek is voltak, helyettesítésükről döntöttek.¹⁶ Szeptember 5-én Kiss Mihály esperes levélben értesítette Ferencz József unitárius püspököt a bodokiak helyzetéről, és egy harang vásárlása érdekében segélygyűjtés engedélyeztetését kérte az Egyházi Képviselő Tanácstól. Szeptember 14-én a püspök azt kérte, hogy az áttérések ügyében nyújtson további felvilágosítást.¹⁷ A levél szeptember 17-én ért Árkosra, a következő nap a püspöki utasítás szerint Kiss Mihály Kálnokra írt Ütő Dánielnek.¹⁸ A püspök nyomozást rendelt el a bodoki áttértek ügyében, a fenn említett A, B és C jelzésű bizonyítvá-

⁹ A Kálnoki Unitárius Egyházközség Presbiteriális jegyzőkönyve 1853-tól, 110.

¹⁰ *Háromszéki unitárius esperesi napló, kezdve esperes Kis Mihály által 1870 januárjában*, lelt. sz.: 2., a Sepsiszentgyörgyi Unitárius Egyházközség Levéltárában.

¹¹ A levéltári forrásokban az esperes családneve mindkét alakban előfordul: Kis, ill. Kiss.

¹² *Háromszéki unitárius esperesi napló...*

¹³ Háromszéki Unitárius Esperesi Levéltár, a Brassói Unitárius Egyházközség Levéltárában.

¹⁴ Uo.

¹⁵ *Háromszéki unitárius esperesi napló...*

¹⁶ *A bodoki ev. ref. egyházközség határozati jegyzőkönyve...* 72.

¹⁷ A Háromszéki Unitárius Esperesi Levéltár, a Brassói Unitárius Egyházközség Levéltárában, levlét. sz.: 34/1876.

¹⁸ *Háromszéki unitárius esperesi napló...*

nyok is ezzel a céllal készültek. A vizsgálat eredményéről az esperes szeptember 24-én írt a püspöknek a bodokiak ügyében, felküldve Ütő Dániel levelét.¹⁹

Szeptember 25-ei keltezéssel Ferencz József levelet küldött Kiss Mihály esperesnek Árkosra és a következőkre utasította:

„Szálljon ki minél előbb az egyházkerületi közügyigazgatóval vagy más lelkes atyánkfiaival Bodokra s az átállási bizonyítványban foglalt egyéneket hívassa meg maga eleibe egyenként megtudakozandó tőlük, ha a tanuk által igazolt átállási szándékuk mellett megkívánnak-e maradni vagy sem?

Azoktól, a kik az unitárius vallásban megkívánnak maradni, vegyen külön-külön két tanú aláírásával ha lehet ugyanazokéval a kik az előbbi bizonyítványt is kiállították, hitelesített bizonyítványt.

A mennyiben a névsorban netalán olyan egyének is foglaltatnának, akik a mondott időkben személyesen csakugyan nem jelentkeztek volna az írt ref. lelkes előtt, azokat utasítsa a törvény kezére, ha az unitárius vallás hívei kívánnak lenni, s aztán így vegyék be tőlök külön-külön a bizonyítványokat.

Ily formán vélem csak kitisztázhatni ezt az ügyet, mely nézetem szerint minden esetre el volt egy kissé sietve s Ütő Dániel, a mennyiben abból is azt látom, hogy az első jelentkezésre 40-en is voltak, de már a másodikra egynéhányan visszamaradtak. Igen, mert azt az első fellobbanásban tették, mit nemsokára megbántak, pedig, ha valahol szükséges, a vallásváltoztatásnál a lélek teljes nyugalma van szükség.

S én valószínűnek tartom, hogy ez úton a vallás változtatók névsorában foglalt egyének közül is már többen megbánták lépésök. Ebből származhatott az ev. ref. megyegyűlésen való megjelenésök, amelyre mint unitáriusok nem is lettek volna kötelezve, s ott többeknek azon kijelentése, hogy ők megmaradnak abban a vallásban amelyben születtek. Ha lesznek, kik a kikérdezésnél így gondolkoznak, ám legyen; mert azokkal bizonyosan a mi egyházunk sem fog nyerni.

A fennebb írt eljárást ajánlom azért is mert hasonlóan járt el a múlt évben E. K. Tanácsunk felhívására Marosköri esperes Tisztelendő Farkas György úr is, a havadi átállottakkal s így hozta rendbe a ref. egyházzal ott is felmerült összeütközést.”²⁰

¹⁹ *Háromszéki unitárius esperesi napló...*

²⁰ Ferencz József püspök levele Kiss Mihály esperesnek, 1876. szeptember 25., jelzet nélkül. A Háromszéki Unitárius Esperesi Levéltár töredéke, a Brassói Unitárius Egyházköztség Levéltárában.

Október 6-án Kiss Mihály esperes újfent gyűjtést szeretett volna eszközölni a bodoki unitáriusok számára harangvásárláshoz.²¹

Közben a 302-es püspöki utasítás értelmében Kiss Mihály esperes október 12-én levelet írt bodoki Ferencz Lajosnak és Teleki Gábornak, október 17-ére tűzve ki a Teleki Gábor házánál való találkozást, amelyen részt vett a köri ügyigazgató is.

A vizsgálat befejezése után Kiss Mihály esperes 1876. október 23-án felküldte a püspöki hivatalhoz a vizsgálat eredményét, mellékelve 25 személy bizonyítványát, valamint öt más iratot.²² Rá egy hétre, Ferencz József püspök válaszolt a levélre.²³

November 2-án Kiss Mihály esperes ezeket írta esperesi naplójába: „vettem a püspökségtől visszaküldve 53/202 sz. alatt, az október 23-ról 321 sz. a. felküldött irományokat, a nyomozási jegyzőkönyvön kívül, a bodoki új unitáriusok áttérési tárgyában – a püspökség helyeslésével. És így 25 család ott ma már megállapodottan unitáriussá lett.”²⁴

A püspök betartotta ígérését: 1876. november 1-jén keltezett és Kiss Mihály espereshez küldött levelében szó esett a harang öntéséhez szükséges pénzsegélyről.²⁵ A bodoki unitáriusok Brassóban egy kis harangot vásároltak,²⁶ majd a kálnokiak segítségével egy haranglábat készítettek.²⁷

Közben a bodoki református egyházközségben presbiteri gyűlést tartottak, amelyen Csiszér Gábor, a Sepsi Református Egyházmegye esperese levele és felhívása alapján alapos és kétségbe nem vonható felvilágosítást próbáltak adni a történt eseményekkel kapcsolatban.²⁸

December 18-án Ferencz Lajos választott kurátor levelet írt Kiss Mihály esperesnek, a harang elhelyezésére kérve magyarázatot.²⁹ Kiss Mihály válaszában

²¹ *Háromszéki unitárius esperesi napló...*

²² Uo.

²³ Háromszéki Unitárius Esperesi Levéltár, a Brassói Unitárius Egyházközség Levéltárában, levélt. sz.: 38/1876.

²⁴ *Háromszéki unitárius esperesi napló...*

²⁵ Háromszéki Unitárius Esperesi Levéltár, a Brassói Unitárius Egyházközség Levéltárában, levélt. sz.: 39/1876.

²⁶ KISGYÖRGY Zoltán, „A háromszéki és felsőfehéri unitárius egyházkör harangjai”, *Keresztény Magvető* 96., 2. sz. (1990): 90.

²⁷ *A Kálnoki Unitárius Egyházközség jegyzőkönyve 1853-tól*, 113.

²⁸ *A bodoki ev. ref. egyházközség határozati jegyzőkönyve...*, 80–82.

²⁹ Háromszéki Unitárius Esperesi Levéltár, a Brassói Unitárius Egyházközség Levéltárában, levélt. sz.: 57/1876.

arra utasította a bodokiakat, hogy a harangot ne állítsák fel őrizetlen helyen, hanem az egyházi udvarára helyezték el.³⁰

Kiss Mihály április 27-én levélben kérte Ferencz József püspököt, hogy a bodoki templomépítésre az angol hittestvérektől próbáljon segínyt eszközölni. A püspök május 3-án válaszolt a levélre.³¹

A bodoki unitáriusok a község faluházában tartották istentiszteleteiket, amit a falu közigazgatási vezetősége nem nézett jó szemmel.

Április 9-én Kiss Mihály esperes rendelkezett, hogy a Felsőfőhér-Háromszéki kör elöljáróságai az illető községektől húsz-húsz terű jó tűzfát eszközjenek a bodoki templom javára, valamint 40 000 téglát égetését.³² A tavasz végére, májusra megérett a templomépítés gondolata: a kis közösség kérelmet nyújtott be az esperesi hivatalba, továbbítás végett, templomépítés engedélyének megszerzése érdekében. A bodokiak levele mellé Kiss Mihály esperes a sajátját is mellékelte.³³

Június 16-án a bodoki unitáriusok kérést intéztek a kálnoki anyaegyházközséghez, a téglát kiégetéséhez szükséges faanyag beszerzéséért.³⁴

A háromszéki esperesi levéltárban két népesedési kimutatást őriznek, amelyekben a bodoki unitáriusok is szerepelnek. Eszerint 1878-ban a bodoki unitáriusok lélekszáma 92 volt, megkeresztelkedett egy férfi és egy nő, meghalt egy nő, a községi iskolában nyolc fiú és hat lány volt unitárius vallású.³⁵ 1879-ben Bodokon 28 nős férfi, egy nőtlen, egy özvegy, 27 férjes asszony, két özvegy élt, a községi iskolában hét unitárius fiú és nyolc lány tanult. A helybeli unitáriusok száma 92 volt.³⁶

1878. május 9-én Ferencz József püspök levélben utasította a háromszéki egyházközségeket a vallástanítással kapcsolatban: „[...] Bodokon helyt nem lévén vallás tanító, rendelje meg a tisztt. Esperes úr szolgáló lelkész afiának, hogy a gyermekeknek a vallásbani oktatását főleg a körvizsgálatok rendjén a maga ré-

³⁰ *Háromszéki unitárius esperesi napló...*

³¹ Uo.

³² Uo.

³³ Háromszéki Unitárius Esperesi Levéltár, a Brassói Unitárius Egyházköztség Levéltárában, levélt. sz.: 33/1877.

³⁴ *A Kálnoki Unitárius Egyházközség jegyzőkönyve 1853-tól*, 123.

³⁵ Uo., 36/1879, *Sepsi-miklósvári unitárius egyházkör, Népesedési kimutatás 1878-ban*.

³⁶ Háromszéki Unitárius Esperesi Levéltár, a Brassói Unitárius Egyházközség Levéltárában, *Kimutatás a háromszéki unitárius egyházkörnyék népességének az 1879-ik évről*.

szeről pedig kivált konfirmáció alkalmával igyekezzék a növendékeket vallásos oktatásban részesíteni.”³⁷

A kálnoki belső emberek bodoki szolgálatával kapcsolatos elégedetlenségek az 1878-as év egyházköri vizsgálati jegyzőkönyvében is megjelentek.³⁸ A tényeket tapasztalva Ferencz József püspök már 1879. január 3-án levelet küldött a háromszéki esperesi hivatalhoz: „[...] nem mulaszthatom el a magam részéről rosszallásomat fejezni ki az illető belső emberek hanyagsága felett szintúgy mint egymás irányában nyilvánuló ellenszenvűségük miatt, melyek által e jó igyekezettű kis gyülekezetünkben a vallásos buzgóságot önmagok hűtik le, ahelyett, hogy azt tisztök és elhivatásuknál fogva ápolni igyekeznének. [...] Tisztelendő esperes urat ezennel hivatalosan fölkérem, egyszersmind megbízom arra is, hogy nevemben intse meg mind pap mind mester fiait, kiket a jegyzőkönyvi vád illet, mi szerint tisztökben eljárni s bodoki leány ekklézsiánkban a megállított mód szerint az isteni tiszteleteket rendesen és pontosan mindig meg tartani tartsák szoros kötelességöknek.”³⁹

A hivatalos levél mellé egy bizalmas levelet is csatolt a püspök:

„...minthogy hozzám intézett levelében ajánlatba hozta Bodokra egy adminisztrátor kinevezését: erre nézve megjegyzem, hogy ezen véleményét nem oszthatom. Minő jövedelemre? Aztán filia ekklézsiának hogyan lehessen papi adminisztrátort tenni? Legfennebb egy levitáról lehetne szó; de ez esetben is ennek biztos jövedelemről kellene kimutatást tenni, valamint akkor is a levita mégis valamelyik pap alatt állana; más mivel nincs mindaddig míg a bodoki filia ekklézsiának anyja ekklézsiává leendő emelése szóba nem jöhet, ami pedig úgy hiszem, még nagy idő kérdése, jóllehet a vizsgálati jegyzőkönyvből különös örömmel láttam azon atyafiak buzgó törekvését.

Ha a kálnoki belső emberek nem alkalmasak nem lehetne-e a bodoki filiát valamelyik más ekklézsiához csatolni? Ez után aztán bármikor segíthetni lehetne az ügyn.”⁴⁰ Az esperes január 10-én továbbította a levelet a kálnoki egyházközséghez a gondnokon keresztül.

Az egyházközségi élet 1880 elején újból fellendült: a még 1876-ban Ferencz Lajos által felajánlott templomhelyet neje, Incze Rozália az egyházközségnek

³⁷ Háromszéki Unitárius Esperesi Levéltár, a Brassói Unitárius Egyházközség Levéltárában, levélt. sz: 35/1878.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo., levélt. sz.: 2/1879.

ajándékozta.⁴¹ Az esperesi naplóbejegyzésből ismerjük a bodoki templom építőjének nevét: „Október 17-n írtam a bodoki gondnokhoz, hogy templomépítő kőműves Szentgyörgyi Miklós hátralékfizetése iránt gondoskodjék.”⁴²

A templomépítéssel kapcsolatos más lépésekről nincs tudomásunk, de jegyzőkönyvek hiányában az egyházközség életéről sincsenek adataink ebből az évből. 1880 áprilisában leégett a bodoki községház, ahol az unitáriusok tartották istentiszteleteiket. Ennek következtében hely hiánya miatt az istentiszteletek szüneteltek. De nemcsak a községháza leégése volt az istentiszteletek hiányának oka, hanem Útő Dániel beszolgáló lelkész hanyagsága, legalábbis ez derül ki Ferencz József püspök 1881. március 8-án Lőfi Áron bölöni lelkész-esperesnek írott leveléből.⁴³

Az 1881. augusztus 29-én tartott EKT-ülésem 70 forint segélyt szavaztak meg a bodoki templomépítés megsegítésére. 1882. március 18-án kelt levelében Ferenc József püspök adakozásra szólította fel a háromszéki híveket.⁴⁴

Luczai József bodoki gondnok 1882. szeptember 14-én Sepsiszentgyörgyön Kiss Mihály árkosi lelkész jelenlétében átvette Lőfi Áron esperestől a bodoki templom építése érdekében összegyűjtött 70 forint 71 krajcárt.

A bodoki unitárius leányegyházközséget 1884 decemberében Sepsikőröspatakhoz csatolták. Ez nagyrészt Török Sándor kőröspataki lelkésznek volt köszönhető.⁴⁵

1885-ben sikerült a templom ügyét is előremozdítani. 1885. április 28-án Török Sándor kőröspataki lelkész levelet küldött az esperesi hivatalhoz e kérdésben.⁴⁶ Nem tudjuk, mi lett e kéréssel, mert az esperesi levéltár iratai szerint a bölöni unitárius egyházközség komoly egyházi vizsgálat alá került abban az évben, mi pedig nem rendelkezünk a bodoki templomépítés pénztári elszámolásával.

Tény, hogy 1885 szeptemberére kész volt a templom, a szentelési ünnepséget október 4-ére tervezték. Ferencz József püspök tervezett háromszéki látogatása azonban elmaradt, egy terjedelmes levélben köszöntötte az ünneplő bodoki híveket:

⁴¹ Uo., levélt. sz.: 6/1880.

⁴² *Háromszéki unitárius esperesi napló...*

⁴³ Uo., levélt. sz.: 15/1881.

⁴⁴ Uo., levélt. sz.: 12/1882.

⁴⁵ *Számadási jegyzőkönyv. Sepsikőröspatak, 1875, 45.*

⁴⁶ Háromszéki Unitárius Esperesi Levéltár, a Brassói Unitárius Egyházközség Levéltárában, levélt. sz.: 35/1885.

„Szeretett Híveim! Kedves Atyámfiai az urban!

[...] személyesen és élőszóval – legnagyobb sajnálatomra – nem is vehetek részt templom szentelési ünnepélyetekben, nem mulaszthatom el, hogy legalább e sorokban én is meg ne jelenjek s főpásztori üdvözléssel hozza ne járuljak a ti méltó lelki örömetekhez.

Mert valóban egy keresztény gyülekezetre nézve alig lehet nagyobb és szentebb öröm, mint a minőt egy templom építése, illetőleg annak felszentelése adhat [...]

És a ti örömetek, kedves atyámfiai, annál nagyobb lehet, ti annál felemelőbb önérzettel tekinthettek szerény kis templomokra, mily szép bizonyítéka az a ti vallásos buzgóságotoknak és áldozat készségeiteknek a jelenben, ép oly maradó emléke lesz azoknak a jövőben is évszázak hosszú során át. Oh hány gyülekezet vehet példát rólatok most és ezután is arra nézve, hogy erős akarattal szinte nincs lehetetlen dolog. Midőn ti szinte csak ketten vagy hárman s bizony alig többen 10-nél 20-nál elhatároztátok, hogy magatoknak egy kis templomot építtek s ezt ha sok bajjal és küzdelemmel végre is hajtottátok ezzel csaknem kézzel foghatóvá tettétek Istennek ama mondását: »ha annyi hitetek lenne, mint egy mustármag, hegyeket mozdítanátok ki helyökből.«

Fogadjátok azért tőlem is mindenek előtt méltányoló elismerésemet azért a kitartásért, állhatatosságért s áldozat készségért, melyeket, hiszem, szerény, de a célnak teljesen megfelelő templomok építése körül tanúsítottatok. Legyen beírva a gondviselés könyvébe minden fillér és minden porondszem, melyeket ti vagy jóakaróitok e szent célnak hoztatok. Buzgó törekvéstek, kegyes munkálkodástok s nem egyszer tán önmegtagadástok teremje meg számotokra és maradékitok számára is mindazon gyümölcsöket, melyek lelkünknek nem csak a földi, hanem a mennyei életre is örök táplálékul szolgálnak.

[...] Fogadjátok ismételten főpásztori üdvözlétemet templom szentelési örömnepélyetek alkalmából.⁴⁷

A templomszentelésről több újság is beszámolt: a *Keresztény Magvető* 1885. évi 5. számában tudósított az eseményről: „A bodoki unitáriusok leginkább a saját körükben gyűlt adományokból egy szép kis templomot építettek s október 4-én ünnepélyesen fel is szenteltek. A felszentelést, melyre vidékről is sokan jelentek meg, Lőfi Áron köri esperes, Török Sándor kőröspataki és egyszersmind

⁴⁷ Háromszéki Unitárius Esperesi Levéltár, a Brassói Unitárius Egyházközség Levéltárában.

bodoki és Kiss Sándor laborfalvi lelkész afiak végezték, Hitbuzgóság s egyházszerepet lakozzék az új templom falai közt.”⁴⁸

A *Székelly Nemzet* szinte szó szerint a fent idézett szöveget közli, és hozzáteszi: „[...] A templom felépítésében legnagyobb buzgóságot Barabás József körjegyző és kebligondnok fejtett ki, amiért méltán illeti meg őt a dicséret. Az avertált és most már fiókegyházat képező hívek száma mintegy 120.”⁴⁹

A már említett Török Sándor lelkész méltatásában pedig ez áll: „A megnyitó beszéd, melylyel az új templomot nagyszámu közönség jelenlétében felavatta, teljesen igazolta a benne helyezett bizalmat.”⁵⁰

A templomépítés nagy terhet jelentett a kis közösségnek. A sepsikőröspataki unitárius egyházközség Aranykönyvébe sajnálatos módon 1883-tól 1890-ig nem jegyezték be a beérkezett adományokat, és a templomépítés költségvetési adatait sem ismerjük.

Az 1886-os év megpróbáló események elé állította az anyaegyházat is: az év tavaszán tüdőbajban elhunyt az egyházközség lelkésze, Török Sándor, ezt követte két, szabálytalanságokkal és villongásokkal tűzdelt lelkészválasztás, majd csak a harmadik választás alkalmával választották meg Deák Miklós lelkészt, az ő beköltözése estéjén ismeretlen tettesek felgyújtották a papi istállót. Ilyen körülmények között a bodoki leányegyház nem tudta a templomépítéshez szükségelt kölcsönt visszafizetni a központnak, sőt, újabb kölcsön felvételét szorgalmazták a bodokiak, amit az EKT visszautasított.⁵¹ A meg nem térített kölcsön ügyében 1887 májusában az EKT levélben fordult a háromszéki espereshez, de mivel nem történt érdemleges előrelépés, az augusztusban tartott EKT-ülésem újabb felhívást intéztek az esperesi hivatalhoz.⁵²

1888. július 12-én a Ferencz József püspök vezette vizitáció Sepsikőröspatakra érkezett. A következő napra meghívták a bodoki leányegyházközség vezetőségét is számadásra.⁵³

Ez időben nemcsak a bodoki, hanem a kovásznai, sepsiszentgyörgyi és brasói egyházközség is nehézségekkel küzdött. 1889. július 9-én, a Laborfalván tartott köri közgyűlésen, miután bemutatták a nehézségeket, indítvány született egy

⁴⁸ *Keresztény Magvető* 20., 5. sz. (1885): 325.

⁴⁹ „Templomszentelés”, *Székelly Nemzet*, 1885. október 6., 153. sz.

⁵⁰ Sz., „Az elhunytak emlékezete”, *Keresztény Magvető* 21., 3. sz. (1886): 184.

⁵¹ Háromszéki Unitárius Esperesi Levéltár, a Brassói Unitárius Egyházközség Levéltárában, levélt. sz.: 13/1886.

⁵² Uo., levélt. sz.: 46/1887.

⁵³ *Vizsgálati Jegyzőkönyv*, Sepsikőröspatak, 1875, 56.

körlelkészi állás létrehozása érdekében.⁵⁴ Az indítványt vagy nem továbbították a Főhatósághoz, vagy nem jött rá válasz, mert az 1890. július 9-én Bölönben tartott egyházkerületi gyűlésen újból szóba került a körlelkészség felállításának kérése.⁵⁵ Ugyanakkor azt is kérték, hogy „a Baldácsi alap legyen egyenesen arra fordítva, hogy a körlelkészet Háromszéken felállítassék”⁵⁶

A gyűlésen a brassói, kilyéni, bodoki, laborfalvi és kovásznai egyházközségek kölcsönért folyamodtak, de a közgyűlés indítványozta, hogy az eklézsiáknak adandó kölcsön mérsékelt kamat mellett törlesztésre legyen utalványozva.⁵⁷

A szűkös anyagi lehetőségek ellenére 1890-ben a bodoki egyházközség orgonát is szerzett nemrég készült templomába. Sajnos a korabeli bodoki jegyzőkönyvek hiányában csak a sepsikőröspataki unitárius egyházközség levéltárában őrzött, 1890-ben készített gyűjtési jegyzék az egyetlen tanúja ennek a beszerzésnek. A listán 64 helybeli lakos neve szerepel, az összegyűjtött összeg 28 forint 14 krajcár. A gyűjtőív címe: *Akik az 1890 évben az unitárius orgona kijavítása költségeihez keresztényi készséggel hozzájárultak*. Mivel a sepsikőröspataki unitáriusoknak saját orgonaalapjuk volt már évek óta, valamint az a tény, hogy 1890-ben nem javították hangszerüket, arra enged következtetni, hogy e gyűjtés a bodoki, rossz állapotban levő megvásárolt orgona megjavítására történt. Az orgona szelládájának aljára ragasztott felirat tájékoztat a történekről: „Ezen orgona készült új korába[n] S[epsi]szentkirályba 1819-ben. Répeláztatott [!] Bodokon 1890-be homoródalmási Bartha György úr által, bodoki Orbán Ferenc kurátorsága alatt. Dicsérünk téged Isten.” De honnan is került ez a régi orgona a bodoki templomba? Ugyancsak a szelládában, a rugók mögött található még egy fehér papírra fekete tintával készült beírás: „1819 Mach mich Thomas Bolters in... N...”⁵⁸ A keresztényfalvi orgonakészítő mester munkáját a sepsiszentkirályi unitárius templom részére készítette 1819-ben. Ennek leírását az 1827-es püspöki vizitációs jegyzőkönyvben találtuk meg: „egy öt mutatis tremulás, előlnyomás cla-

⁵⁴ *Jegyzőkönyv a háromszéki unitárius egyházköri közgyűlésében, felvétel a Laborfalván 1889 évi július 9n*, Háromszéki Unitárius Esperesi Levéltár, a Brassói Unitárius Egyházközség Levéltárában.

⁵⁵ *Jegyzőkönyv felvétel a háromszéki unitárius egyházkerületnek Bölönben 1890 július 9-én tartott közgyűlésén*, Háromszéki Unitárius Esperesi Levéltár, a Brassói Unitárius Egyházközség Levéltárában.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ A szöveg töredékes, a helységnévből csak az N betű olvasható. Az orgonakészítő más bejegyzéseiből tudjuk, hogy keresztényfalvi (Neustadt), I. HERMANN Binder, *Orgeln in Siebenbürgen. Orga in Ardeal*, ford. Irineu BUGA (Kludenbach: GMV, 2000), 95.

viaturájú új orgona állíttatott a venerabilis Fő Consistorium határozata következtetésül, számos személyes emberek különös Istenes adományból.⁵⁹ Sepsiszentkirályon 1881-ben felmerült a „gyenge orgona” kicserélésének gondolata, a helyébe állított orgona építője Nagy József brassói orgonakészítő volt, aki szerződés szerint a régi hangszert fizetsége részeként 1883 tavaszán magával vihette Brassóba. A bodoki eklézsia bizonyára tőle vásárolta meg, feltehetően még 1883-ban.⁶⁰ Az 1885. évi számadás tanúsága szerint azonban az orgonát csak a templomszentelés évében szállították Bodokra, ahol egy ismeretlen foglalkozású, Kontza Tamás nevű személy állította fel.⁶¹

A korabeli számadások arról tanúskodnak, hogy 1885-ben az összeállított orgona feltehetően működésképtelen maradt, s azt csak 1890-ben, az egyházközség gondnoka, Orbán Ferenc 50 forintos kölcsönéből sikerült kijavíttatni és használatba venni.⁶² A munkálatot a homoródalmási orgonaépítőre, Bartha Györgyre bízták.

A szélszekrény belsejében egy ragasztott papíron való feliratot találtunk: „Ezen orgona készült uj korában S. Szent Királyba 1819-ben / Réperáltatod Bodokon 1890-be / Almási Bartha György ur által Bodoki Orbán Ferencz Curátorsága alatt / Dicsőrünk téged Isten.” A hangszer javításának emlékét őrzi a játszóasztal fedelén való bejegyzés is. Az egyik fasípon Fodor Albert neve olvasható, aki együtt dolgozhatott a mesterrel. A fújtaton található bejegyzésen kitörölték ugyan a nevét, de a keresztnév olvasható. A hangszerláda hátoldalán több érdekes rajz, illetve írás található. Pl. „Isten Dicsőítésére való orgona. Mindenki ügyeljen a tanításra” vagy „Nagy az Úr aki [...]”. Emellett egy töredékes latin nyelvű szövegrész is találtunk: „Perge domum f[...]quia tergu tua.” A latin szöveget Csáky Árpád történész egészítette ki: „Perge domum Forgáts, tangit tua

⁵⁹ *Sepsi Szentkirályi Unitárius templom Rendelések jegyzőkönyve 1789–1853*, 212.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Bodok, számadási jegyzőkönyv, 1886. január 21., pénzkidadás: „15) Orgonáért Szentkirályba 5 Frt [...] 19) Kontza Tamásnak az orgona összeállításáért 2 Frt.” *Háromszékköri esperesi vizsgálószerkesztés jegyzőkönyv 1886*, o. n.

⁶² Bodok, számadási jegyzőkönyv, 1891. január 27., pénzfelvétel: „6) Orgonakészítésre felvett kölcsön 50 frt”; pénzkidadás: „1) Orgonacsínáltatásért 50 frt [...] dicsőítésére válik gondnok Orbán Ferencz atyánkfának, hogy használható orgonát állított fel, egyszersmind gondnok atyánkfának elismerés nyilvánítatik a kepetartozás pontos behajtásáért.” *Háromszékköri esperesi vizsgálószerkesztés jegyzőkönyv 1891*, o. n. Az 50 forintos kölcsönből még 1897-ben is 14 forint 2 krajcárral tartozott az eklézsia Orbánnak. Bodok, számadási jegyzőkönyv, 1897. január 28. *Háromszékköri esperesi vizsgálószerkesztés jegyzőkönyv 1897*, o. n.

tergora Korbáts”. Szerinte az idézet a Báthori Gábor fejedelem ellen Erdélybe küldött Forgách Zsigmond kassai főkapitányra vonatkozik.⁶³

A dokumentumokból hiányoznak a hangszer Bodokra jutása körülményeinek részletei, valamint az is furcsa, hogy Nagy Józsefet, a korábbi tulajdonosát miért nem bízták meg a hangszer kijavításával. A hangszer a templom bejáratától balra levő karzatra került.

Minden anyagi nehézség ellenére néhány év alatt a bodoki unitáriusok haranglábat készítettek, templomot építettek és orgonát vásároltak!

A bodoki leányegyházközség további történetére csak a háromszéki esperesi levéltárban őrzött egyházköri közgyűlések jegyzőkönyveiből vett adatokból következtethetünk. Valószínű, hogy a bodoki egyházközségnek külön jegyzőkönyvei lehettek, mert sem a kálnoki számadásos jegyzőkönyvekben, sem a presbiteriális gyűléseken felvett jegyzőkönyvekben nem említik a leányegyházközség kérdéseit, évi elszámolásait. Ezek viszont egyelőre nem kerültek elő.

József Lajos sepsiszentgyörgyi lelkész-esperes a körüli jegyzővel való levélváltásban a körüli jelentés kapcsán, amelyet Kolozsvárra kellett felküldeni még 1917-ben is, a következőket írja Bodokról: „[...]A szorványokról való jelentésben Bodoknak a lehetőleg szentelj egészen külön helyet s hangsúlyozd azt is, hogy a bodoki lelkészhelyettes végezhetné az egész Olt fejen a szorványok gondozását is.” A lelkészhelyettes kinevezésének elodázását is megnevezi: „[...] Bodoknak is hajlandó a Püspök úr lelkészhelyettest adni, azonban fél a kálnoki lelkészi jövedelmet megrövidíteni s fél különösen attól, hogy az E. K. Tanácsot folyton segílyért fogja zaklatni. Ilyen felfogással szervezni, újítani, teremteni nagyon nehéz. Éppen ezért kell jelentésed rendjén, közgyűlésünknek olyan indítványt tennie, hogy azt így a K. Tanács, mint a Főtanács tárgyalja.”⁶⁴

A század végére, alig huszonöt év után a bodoki unitáriusok száma a felére csökkent, de élni akarásukat mutatja az a tény, hogy a leányegyházközség ma is létezik, őrzi értékeit.

⁶³ Székelyföld települései: Bodok (Sepsiszentgyörgy: Háromszék Vármegye Kiadó, 2016), 64.

⁶⁴ Háromszéki Unitárius Esperesi Levéltár, a Brassói Unitárius Egyházközség Levéltárában, levélt. sz.: 34/1917.